

NÉMETH G. BÉLA EMLÉKÉRE

1925–2008

A hetvenes évek legelején magyar–német szakos hallgatóként ismertem meg Németh Géza tanár urat – ahogy őt akkor mindenki nevezte. Erről a találkozásról már akkoriban úgy éreztem, hogy tudományos és tanári pályám egyik legfontosabb meghatározó eseménye. Ebben a tekintetben Németh Géza mellett csak Klaniczay Tibort és Szilágyi János Györgyöt tudnám még megemlíteni. E három diákéveimre visszanyúló kapcsolat azonban alapjaiban különbözik egymástól. Klaniczay Tibor szenvedélyes szakmai megszállottsága, munkabírása, európai látóköre és műveltsége, sugárzó életszeretete, nagyvonalúsága ma is közeli hálával tölt el. Németh Géza tanár úr emléke azonban egészen mást követel meg. Távolágtartást, objektivitást, mérlegelést, reflektáltságot sugározott egész lénye, s úgy gondolom, nem illik a róla való emlékezéshez a túlzottan személyes hang, az érzelem, valamiféle olyan közelség, amely idegen lenne az ő személyiségétől.

Ezzel a tiszteletteljes távolsággal emlékszem tehát vissza arra az időre, amikor jószerével mindazok a bölcsészhallgatók, akik a hetvenes évek derekán az irodalomban mélyebb intellektuális tapasztalatot, életet formáló eseményt vagy még inkább értelmiségi iránymutatást, orientációt kerestek, tudtak az óráiról, és ökörré gyűltek. A történeti pillanat is inkább kedvezett már az ilyesféle csoportosulásnak, hiszen, ha harcok árán is, de ekkor már lehetett mindarról beszélni, amiről Németh Géza akart és tudott nekünk tanítani. Visszatekintve azt is megállapíthatjuk, hogy tudományos pályája talán éppen ekkor ért a delelőre. Ebből persze mi akkoriban elsősorban a szellemi kihívást érzékeltek. Lelkesen olvastuk késő éjszakáig olyan korábban sosem hallott szerzők értekezéseit, mint például Péterfy Jenő vagy Böhm Károly, vagy éppen Asbóth János regényének, az *ÁLMOK ÁLMODÓJÁ*-nak egyetlen sikeresen föllelt példányát adogattuk kézzől kézre az Egyetemi Könyvtár olvasótermében. Az ő előadásai nyomán egy teljesen más magyar irodalomtörténeti vonulatot ismertünk meg, amely lényegesen különbözött a 70-es évek irodalomtörténeti kézikönyveitől, mondjuk a diáknyelven csak „spenót”-nak nevezett monstrumtól. Az ő előadásain új irodalomtörténeti kánon is formálódott, mely nemcsak más esztétikai szempontok, ízlésítéletek alapján állt össze, hanem az irodalmi műben megmutatkozó igazságról is alapvetően másként gondolkodott. Míg a hivatalos irodalomtörténet főképp olyan műveket vonultatott fel, melyek akkoriban is már porosoknak tűntek, s nem váltották ki a legtöbb magyar szakos hallgató lelkesedését, Németh Géza esztétikai érzékenysége, sőt az általánosan is rá jellemző valóságos minőségérzék révén még olyan szerzőket és műveket is értékesé és izgalmassá tudott tenni a hallgatósága előtt, amelyeket én ma már nem tekintenék olyan feltétlen esztétikai vagy gondolkodói minőségnek. Velünk együtt azonban nyilván az olvasás mikéntje is sokat változott az elmúlt harminc évben.

A szemináriumain igen feszült légkör uralkodott: emlékszem, mennyire megszégyenítő volt, ha valakit valamely felfedett műveltségi hiányossága miatt egyszerűen ignorált, noha amúgy általában nemigen jutottunk szóhoz az óráin.

Nem arra törekedett, hogy dadogásunkat javítgassa, inkább mindig ő maga beszélt. Feltételezem, hogy ez részben azért volt, mert szigorú, fecsegést nem tűrő intellektusa nem tudta elviselni suta megnyilvánulásainkat. Másrészt viszont ő maga is láthatóan a saját magával folytatott beszélgetésben az óráin gondolkodott, s e hangos monológokban érlelődtek ki előttünk az akkori években készült legfontosabb tanulmányai, verselemzései, melyeket utóbb a LÉTHARC ÉS NEMZETISÉG (Magvető, 1976) vagy a KÜLLŐ ÉS KERÉK (Magvető, 1981) tanulmányköteteiben olvashattunk. Minden képnél, arcán minden egyes vonásánál élesebben él bennem a hangja, ahogyan egy Arany-, Babits- vagy Kosztolányi-verset felolvasott. Ez a „versbeszéd”, a dikció iránti érzékenysége volt az, amelyből kibontotta a „költemény logikáját”, a beszélő életérzését. Számára a költészet nem pusztán szöveg – illetve ahogyan ő írta –, nem nyelv volt, hanem elsősorban beszéd, mely személyesen minden egyes olvasóhoz szól. Legjobb tanulmányai éppen a lírai beszédhelyzeteket tárták fel, mint például az önmegszólító verstípusról írt, ma is klasszikusnak számító tanulmánya, s ezekhez a megfigyeléseihez kapcsolódott olyan irodalomtudományi fogalmaknak a versinterpretációi során történő megvilágítása, mint amilyen a dikció, a modalitás, a lírai megnyilatkozási formák, a vers retorizáltsága. Azt hiszem, ezek a szemináriumok formálták többünkben, így bennem is, a költészet iránti érzéket, ha verset olvasok, ma is sokszor azt kérdezem magamban, hogy vajon ő hogyan olvasná éppen ezt a költeményt.

Autoritása, tanári távolságtartása, mindig érzékeltetett intellektuális fölénye ellenére is érezni lehetett a tudósi pályáját átízítő szenvedélyt, azt a Nietzsche-től, Heidegger-től tanult gondolkodói magatartásformát, hogy elevenbe vágó kérdések mentén kívánta olvasni az irodalmat. Olyan szélsőségesen ellentétes versvilágokat akart átfogni, mint Nietzsche ECCE HOMÓ-ja és Arany székspszisztól, bizonytalanságtól gyötört kései lírája. Ma sem értem, hogyan tudta egyaránt közel érezni magához a kései Babitsnak a szenvedés miértjére kérdező kétségbeesett költészetét és a vele diametrálisan ellentétes Gottfried Bennt, a maga provokatív, minden eszmeiségből, minden humanizmusból gúnyt űző expresszionista beállítottságával. Később ötödéves hallgatóként látogattam a ZARATHUSTRA-előadásait, melyek jeleztek egyetemes műveltségre törekvő hajlamát, polihisztor beállítottságát s ennek határait is.

Nem a vaskos, már külsejükben is fajsúlyosnak mutakozó opusok tudósa volt: legjobb írásai a fentebb említett verspoétikai kérdésekkel foglalkoznak, műinterpretációk. Ezért talán nem volt igazán alkatára szabott az a fordulat, melyet pályája a nyolcvanas években vett. A művelődéstörténeti kutatások összefogására tett erőfeszítéseire gondolok, és az Egyetemi Könyvtár vezetésére, melyek növelték presztízsét, de egyre inkább elvonták a modern kori irodalomtól. A tudományszervezéssel eltöltött évekből több tudományos műhely is előlépett, és ez kompenzálja azt a hiányt, hogy a túlvállalt feladatok nemcsak korlátozták az alkotó munkában, de talán nem is feleltek meg igazi tehetségének, és ezért idő előtt szakadt meg pályájának fentebb említett legértékesebb vonala. Maga a tanári személyiség, az értő olvasó s a vidéki jellegzetességektől sem mentes retorikával előadó tanár személye fontosabb volt a tanítványai számára a műveinél. Sok mindent a személye iránti tisztelet tett igazán értékesé, s azt majd csak később fogjuk meg tudni, mit fogad el maradandó értéknek az utókor.

Amikor szeptember 23-án a Farkasréti temetőben ott álltak barátai és tanítványai a koporsója mellett, hálával gondolhattunk arra, hogy noha egész életében súlyos betegségekkel küzdött, mégis 83 évig velünk volt. Ellentmondásos személyiségéhez a szertartás is híj maradt. Míg tanár kollégái legfőbb érdemként a lázadó intellektust, a folyamatos kételyt és szkepszist, a semmivel szembenező gondolkodót méltatták benne, a temetési liturgia paradox módon az örök élet dimenzióját nyitotta fel, illeszkedve Németh tanár úr gyermekkori, dunántúli hagyományaihoz, tradícióisztelő magatartásához. Búcsúszavak helyett hadd idézzek emlékére egyik legkedvesebb költőjének, Gottfried Benn-nek egy olyan verséből, mely már önmegszólító versformája miatt is közel állhatna hozzá, a SZAVAK-ból:

*Csak éveid szakadoznak,
Mind más módon fakul,
Az álmokig ér le: szótag –
De elmúlsz szótlantul.*

Kocziszký Éva